

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОНТОЛОГІЇ В АНАЛІТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Я.В. Шрамко

Анотація. Стаття носить оглядовий характер і присвячена специфіці дослідження в аналітичній філософії деяких класичних онтологічних проблем. Зокрема розглядаються такі проблеми, як проблема буття, проблема тотожності, проблема субстанції, проблема універсалій та проблема причинності. Наголошується, що аналітична філософія не тільки уточнює формулювання і саму постановку цих та інших класичних онтологічних проблем, але й пропонує новий погляд на їхню сутність, а також нові підходи до їх розв'язання. В центрі уваги знаходяться підходи Готлоба Фреге, Бертрана Рассела, Девіда Льюїса, Едварда Лоу та інших дослідників. На прикладі цих підходів демонструється характерне для аналітичного підходу прагнення чіткості та виразності формулювання і розв'язання філософських питань, визначеності понять, що використовуються, максимального залучення евристичного потенціалу методології мовного аналізу й можливостей сучасного логічного інструментарію.

Ключові слова: аналітична онтологія, метафізика, проблема буття, проблема тотожності, проблема субстанції, проблема універсалій, проблема причинності.

Аналітична філософія є доволі розгалуженою течією сучасної філософської думки, що охоплює практично всі галузі філософського знання, чільне місце серед яких займає й *метафізика*, або *філософська онтологія*. Загалом для аналітичного підходу до побудови філософських концепцій характерним є прагнення чіткості та виразності формулювання і розв'язання філософських питань, визначеності понять, що використовуються, максимального залучення евристичного потенціалу методології мовного аналізу й можливостей сучасного логічного інструментарію. Це справедливо й для аналізу проблем філософської онтології, як от проблеми буття, тотожності, субстанції, універсалій

та інших. Аналітична філософія не тільки уточнює формулювання і саму постановку цих та інших класичних онтологічних проблем, але й пропонує новий погляд на їхню сутність, а також нові підходи до їх розв'язання.

Специфіка аналітико-філософського підходу знаходить своє вираження насамперед у загальній методологічній настанові: розглядати і розв'язувати філософські питання крізь призму ретельного логічного й мовного аналізу. Важливо пам'ятати, що аналіз мови та мовних засобів є для аналітичної філософії не самоціллю, а слугує ефективним способом прояснення й дослідження онтологічних проблем по суті. Це обумовлено тією обставиною, що, як зауважив у своїй передмові до «Логіко-філософського трактату» Бертран Рассел¹, вирази мови лише в тому разі можуть стверджувати дещо про дійсність, якщо між мовою і дійсністю є дещо спільне. Таким чином, саме через дослідження структур мовних виразів ми отримуємо доступ до структур тієї реальності, якої ці вирази можуть стосуватись.

1 Проблема буття

Можна стверджувати, що категорія буття є найважливішим онтологічним поняттям, оскільки саме воно з часів Парменіда визначає предмет філософської онтології. В історії філософії це поняття доволі часто використовувалось задля містифікуючої метафізичної спекуляції, типові зразки якої знаходимо в Гегелівській «Науці логіки», де чисте буття, що «визначає себе всередині самого себе» як основа й початок науки, водночас виявляється і чистим небуттям, «абсолютно безпосереднім» і разом з тим «абсолютно опосередкованим»². Такого роду словесна еквілібристика, абсолютна чужа аналітичному способу трактування філософських проблем, являє собою наочний приклад «категоріальної помилки» в смислі Гільберта Райла, яка в цьому разі виникає через необґрунтоване гіпостазування дієслова «бути» і довільне приписування відповідному абстрактному об'єкту невласливих йому характеристик.

Аналітична філософія прагне дистанціюватись від такого роду недоладностей і оманливих формулювань, з якими зазвичай асоціюється практика використання слова «буття» в рамках спекулятивних філо-

¹ *Russell B. Introduction // Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus.*

² Див.: *Hegel G.W.F. Wissenschaft der Logik. Band 1: Die objektive Logik.* — Jazybee Verlag, 2016. — S. 35, 40.

софських концепцій, а натомість витлумачує буття просто як сукупність *всього, що є*, інакше кажучи, *всього, що існує*, і, у такий спосіб, веде мову саме про *поняття існування* та пов'язані з цим поняттям проблеми. Багато з цих проблем концентруються навколо питання, *чи є існування властивістю* індивідів. Це питання бере свій початок ще від Аристотеля, який відповів на нього заперечно, наголошуючи, що буття не може бути родом для жодної речі³. Такої самої точки зору дотримувались Юм і Кант, які заперечували предикативну природу існування на тій підставі, що воно не додає до поняття предмета нічого нового⁴.

Справа в тому, що якщо ми підемо за буквальною граматичною формою заперечувальних тверджень про існування, то змушені будемо зробити висновок, що в таких твердженнях (наприклад, у висловлюванні «Кентаври не існують») у деяких об'єктів (в цьому разі у кентаврів) заперечується наявність певної властивості, а саме властивості існування. Такий висновок призводить до значних філософських ускладнень, на які звернув увагу Алексіус Мейнонг⁵ — адже заперечити наявність деякої властивості в об'єкта можна лише в тому разі, якщо цей об'єкт вже існує, а отже, в прикладі з кентаврами виходить, що вони в якомусь смислі одночасно існують і не існують. Так само в онтологічному доведенні буття Бога спроба приписати властивість існування безпосередньо Богові вже наперед передбачає існування відповідного об'єкта.

У сучасній аналітичній філософії загальноприйнятим є розуміння багатозначності дієслова «бути» («є»), яке підкреслювали ще Фреге й Рассел, і пов'язаної з цим не завжди точної визначеності відповідних мовних виразів. А саме, зв'язка «є» у висловлюваннях може вживатись, як мінімум, в таких чотирьох смислах:

- (1) як тотожність («Київ є столиця України», в логічному запису виражається через знак рівності — $a = b$);
- (2) як предикація («Сократ є людиною» — $P(a)$);

³ Див.: *Аристотель* Метафізика, В 3, 998b22-27; Друга аналітика, II 7, 92b14.

⁴ «Буття вочевидь не є реальним предикатом, себто поняттям чогось такого, що могло б додаватися до поняття речі» (*Кант I*. Критика чистого розуму. — Київ: Юніверс, 2000. — С. 351). Порівн. відоме твердження Аристотеля, що «суще і єдине — одне й те саме», а також «одне й те саме — «одна людина» і «людина», а також «людина, що існує» і «людина», і повторення в мові «він є однією людиною і він людина, що існує» не виражає чогось різного» (Метафізика, Г 2, 1003b23-28).

⁵ Див.: *Meinong A. Über Gegenstandstheorie. Selbstdarstellung.* — Hamburg: F. Meiner, 1988.

- (3) як квантор існування («Бог є» — $\exists x(x = g)$, «Людина є» — $\exists xP(x)$);
- (4) як підведення виду під рід («Людина є розумною істотою» — $\forall x P(x) \rightarrow Q(x)$).

Із усіх зазначених смислів тільки третій власне виражає твердження про існування, що, з точки зору сучасної логіки, означає тлумачення існування не як властивості індивідів, а як певної *метавластивості* більш високого рівня, яка стосується самих предикатів, що визначають області значень відповідних змінних, що квантифікуються.

Таке розуміння було ретельно обгрунтовано Фреге, який розглядав висловлювання про існування як такі, що виражають певну *властивість поняття*, а саме властивість порожності або непорожності їхніх обсягів: «Адже твердження існування є не що інше як заперечення нуля (Verneinung der Nullzahl)»⁶. Підхід Фреге дозволяє уникнути небажаних онтологічних зобов'язань у вигляді необгрунтованого постулювання об'єктів, існування яких заперечується, або ж піддається сумніву. За такого підходу наведене вище висловлювання про кентаврів насправді нічого не стверджує про реальні властивості таких об'єктів як «кентаври», а має витлумачуватись як «Поняття “кентавр” є порожнім (має порожній обсяг)», а твердження «Бог існує» не означає нічого більшого як «Поняття “Бог” є непорожнім». У свою чергу, це останнє твердження саме ще потребує доведення, але у будь-якому разі перехід від простої констатації наявності поняття до висновку про його непорожність є логічно некоректним. А відтак, за словами Фреге, «оскільки існування є властивістю поняття, то онтологічне доведення буття Бога не досягає своєї мети»⁷. Зазначимо, що аналіз Фреге багато в чому дотичний до висновків Канта, який також відкидав онтологічне доведення, на тій підставі, що існування не може бути властивістю «реальних речей». Проте, на відміну від Канта, який взагалі заперечував для існування статус властивості, Фреге вдається експлікувати предикат існування як певну властивість, але вже *властивість другого порядку*, що стало можливим завдяки ефективному застосуванню сучасного логічного апарату.

Прояснення природи поняття існування відкриває шлях до відповіді на питання, якого роду об'єкти взагалі можуть існувати. Для

⁶ Frege G. Die Grundlagen der Arithmetik. — Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1988. — S. 64.

⁷ Frege G. — Там само.

розв'язання цієї проблеми необхідно розробити те, що зазвичай називається «критеріями існування», одним із яких виступає критерій тотожності.

2 Проблема тотожності

Поняття *тотожності* тісно пов'язане з поняттям існування. Згідно з одним із основних постулатів логіки і онтології, все, що існує, і все, що тільки може існувати, є і має бути самототожним (тотожним самому собі). Далеко не випадково, як зазначено вище, одне з можливих значень дієслова «бути» («є») виражає саме твердження тотожності. Основний характеристичний принцип тотожності, що отримав назву «закон Лейбніца», стверджує, що не існує двох різних предметів, які були б повністю однаковими⁸. Зазвичай цей закон розділяють на два окремих взаємообернених принципи: (1) *тотожність нерозрізненного* (якщо два предмети мають ті самі властивості, то вони тотожні) і (2) *нерозрізненість тотожного* (якщо два предмети тотожні, то вони мають ті самі властивості).

Ці принципи регулюють те, що зазвичай називають *нумеричною* тотожністю, яка вимагає повної збіжності тотожних предметів, на відміну від *квалітативної* (якісної) тотожності, яка стверджує наявність у предметів лише певних спільних властивостей. Фактично, квалітативна тотожність характеризує високу міру *схожості* предметів, як у випадку, коли ми порівнюємо між собою двох близнюків, або піщинки в купі піску, проте не повний (чисельний) їх збіг, коли, по суті, йдеться про один і той самий предмет. У чистому вигляді, нумерична тотожність означає «абсолютну, або тотальну якісну тотожність і вона може мати місце тільки між предметом і ним самим»⁹.

У цьому сенсі, сама можливість нетривіальної нумеричної тотожності часто ставиться під сумнів, що знаходить своє вираження у парадоксі, за яким будь-яке твердження тотожності (типу « $a = b$ ») або відноситься до *одного і того самого* предмета, і тоді воно є тривіальним (і абсолютно неінформативним, оскільки означає не що інше, як « $a = a$ »), або ж до двох різних предметів, і тоді воно є необхідно хибним. Як зазначає Фреге в своїй класичній статті «Про смисл і

⁸Див., напр.: *A Companion to Metaphysics*. Second Edition / Ed. by Jaegwon Kim, Ernest Sosa, and Gary S. Rosenkrantz. — Blackwell Publishing, 2009. — P. 325.

⁹Noonan H., Curtis B. Identity // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2014 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). — URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/identity/>>.

значення»:

Рівність спонукає до роздумів через запитання, які з нею пов'язані і на які не так легко відповісти. Чи є вона відношенням? Відношенням між предметами? Чи між іменами або знаками предметів? [...] Якщо ми в рівності будемо вбачати відношення між тим, що позначають імена «а» і «b», то, здається, ми не зможемо відрізнити $a = b$ від $a = a$, у разі коли $a = b$ є істинним. Тим самим виражалось б відношення речі до самої себе, а саме таке відношення, в якому кожна річ знаходиться до самої себе, але жодна річ не знаходиться до жодної іншої речі¹⁰.

Або, за афористичним висловом Вітгенштейна:

Сказати про *дві* речі, що вони тотожні, це сказати нісенітницю, а сказати про *одну* річ, що вона тотожна самій собі, це нічого не сказати¹¹.

Під впливом такого роду труднощів Пітер Гіч запропонував взагалі відмовитись від ідеї абсолютної (або строгої) тотожності і вести мову про тотожність тільки як про *відносне* поняття. А саме, твердження «*a* тотожне *b*» є, на думку Гіча, неповним виразом і фактично скороченням для «*a* є тим самим *A*, що й *b*»¹², де *A* являє собою деяку сталу характеристику, яка дозволяє встановити, про предмети якого *sortu* йдеться. Наприклад, ми можемо сказати, що Наполеон в битві при Ватерлоо і Наполеон на острові Святої Єлени — це одна і та сама *людина*, але в *часі* ми маємо тут справу з різними об'єктами. Або «Вранішня зоря» і «Вечірня зоря» є тією ж самою *планетою* (Венерою), але різними *об'єктами спостереження*.

Проте поняття відносної тотожності також є доволі проблематичним, зокрема, з точки зору застосовності закону Лейбніца. Вочевидь, у повному вигляді це поняття не підпорядковується принципу нерозрізненості тотожного — набір властивостей, притаманних Наполеону під час битви при Ватерлоо, відрізняється від властивостей Наполеона на острові Святої Єлени. Якщо ж спробувати, у випадку відносної тотожності, обмежити закон Лейбніца зазначеною сортальною характеристикою *A*, то отримаємо надто широке поняття, яке дозволить ототожнювати, скажімо, Наполеона і Сократа. В обох випадках сумнівним виявляється статус даного поняття саме як тотожності. Також

¹⁰ Frege G. Über Sinn und Bedeutung // Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, N.F. — 1892. — Bd. 100/1. — S. 25-26. При цьому Фреге підкреслює, що він використовує слово «рівність» в смислі тотожності і витлумачує « $a = b$ » в смислі «*a* є тим самим, що й *b*» або «*a* і *b* збігаються».

¹¹ Вітгенштейн Л. Логіко-філософський трактат, 5.5303.

¹² Geach P. Logic Matters. — Oxford: Basil Blackwell, 1972.

навіть чи правомірно повністю відмовлятися від використання поняття строгої нумеричної тотожності, як «відношення, що має місце тільки між предметом і ним самим. Це поняття є настільки ж ясним і фундаментальним для нашого мислення, як і будь-яке інше з наших понять»¹³.

Таким чином, завдання полягає в тому, щоб обґрунтувати можливість інформативності («пізнавальної цінності», за висловом Фреге) таких тверджень тотожності, як «точка перетину прямих a і b є тією ж самою, що й точка перетину прямих b і c », або «Вранішня зоря є Вечірня зоря». Рассел формулює це завдання на прикладі двох тверджень: «Вальтер Скотт є автором Веверлея» і «Вальтер Скотт є Вальтер Скотт». Попри те, що вирази «Вальтер Скотт» і «автор Веверлея» позначають ту саму людину, а отже, обидва твердження є істинними, між ними є дуже велика відмінність, оскільки перше твердження містить важливу фактичну інформацію, тоді як друге такої інформації не містить і є простою тавтологією, що істинна *a priori*.

Фреге розв'язує це завдання за допомогою розрізнення між *сміслом* і *значенням* мовних виразів. Хоча «Вранішня зоря» і «Вечірня зоря» позначають один і той самий предмет, а саме — Венеру, яка, таким чином, слугує значенням обох цих виразів, вони мають різний смисл, а отже, несуть різну інформацію. Таким чином, «Вранішня зоря є Вечірня зоря» є істинним твердженням тотожності, яке стосується не просто назв «Вранішня зоря» і «Вечірня зоря», а їхнього предметного змісту. А саме, в цьому твердженні йдеться про те, що предмет, який позначається двома різними іменами, є одним і тим самим, а отже воно повідомляє ту інформацію, що два вирази, які мають різний смисл, позначають один і той самий предмет. Остання обставина зовсім не є тривіальною, а потребує ґрунтового астрономічного дослідження, і саме в цьому, за Фреге, полягає пізнавальна цінність такого твердження.

Рассел пояснює це за допомогою своєї теорії дескрипцій і підкреслює, що в будь-яких нетривіальних твердженнях тотожності принаймні один із виразів, що отожднюється, являє собою дескрипцію, тобто певний опис. Відповідно твердження «Вальтер Скотт є автором Веверлея» набуває такого тлумачення: «Одна і тільки одна людина написала Веверлея і Вальтер Скотт є цією людиною»¹⁴.

Аналіз Фреге і Рассела демонструє важливу спільність між понят-

¹³ *A Companion to Metaphysics*. Second Edition / Ed. by Jaegwon Kim, Ernest Sosa, and Gary S. Rosenkrantz. — Blackwell Publishing, 2009. — P. 322.

¹⁴ *Russell B.* On Denoting // *Mind*, New Series. — 1905. — Vol. 14, No. 56. — P. 488.

тями існування і тотожності. Як зазначено вище, існування має бути потрактовано не як властивість предметів, а як властивість понять, а саме як властивість непорожності обсягу певного поняття. Аналогічним чином й тотожність експлікується не як відношення між предметами, а як відношення між поняттями, стверджуючи, по суті, збіг обсягів двох понять¹⁵. При такому тлумаченні висловлювання «Кожен рівносторонній трикутник є рівнокутним і навпаки» слід розуміти як твердження, що обсяги понять «рівносторонній трикутник» і «рівнокутний трикутник» збігаються. Такого роду твердження являє собою очевидну пізнавальну цінність і, звісно, далеке від того, щоб бути простою тавтологією.

Окрема група проблем пов'язана з розглядом поняття тотожності в часових контекстах. У цьому відношенні розрізняють між синхронною та діахронною тотожністю. В першому випадку тотожність об'єктів розглядається в певний (фіксований) момент часу, як наприклад, коли кажуть, що людина, яка померла на острові Святої Єлени 5 травня 1821 року є Наполеон Бонапарт. У другому випадку йдеться про тотожність об'єктів в *часі*, тобто, об'єктів, які зазнають певних змін, і все ж, в деякому важливому смислі, залишаються собою. Обґрунтування можливості діахронної тотожності пов'язане з аналізом цілої низки парадоксів, серед яких можна виокремити (1) парадокс зміни, (2) парадокс конституювання і (3) парадокс Тесея.

Парадокс зміни виникає, коли постає питання, чи залишається тотожним самому собі предмет, який протягом часу зазнав певних змін. Вочевидь Наполеон в момент свого народження 15 серпня 1769 року на Корсиці мав цілу низку властивостей, яких він вже не мав на момент своєї смерті 5 травня 1821 року на острові Святої Єлени і навпаки. В такому разі, за законом Лейбніца, ми маємо тут говорити про двох різних людей, а не про одну й ту саму людину (особистість), яка зберігає власну ідентичність крізь роки. Якщо ж врахуємо доволі природну передумову, що певною мірою всі речі так чи інакше з часом змінюються, то маємо дійти висновку, що в світі взагалі не існує самототожних предметів.

Парадокс конституювання отримаємо при порівнянні, наприклад, прямокутного бруска пластиліну і фігурки, яка спочатку була з нього виліплена, а потім зім'ята й згорнута в кулю. Чи можна стверджувати, що брусок пластиліну, пластилінова фігурка і пластилінова куля в якомусь сенсі тотожні між собою, будучи одним і тим самим об'єктом?

¹⁵Пор.: Williams C.J.F. What is Identity? Oxford: Calendon Press, 1989. — P. 14.

(Зауважимо, що згадана вище концепція відносної тотожності зазвичай використовується для розв'язання саме цього парадоксу.)

Парадокс Тесея формулюється зазвичай як питання, чи залишиться предмет тим самим, якщо замінити деякі (або навіть всі) його частини. Своєю назвою парадокс зобов'язаний Плутарху, який у життєписі Тесея згадує про подальшу долю його корабля:

Корабель, на якому Тесеї відплив з юнаками і щасливо повернувся, тридцятивесельну галеру, афіняни зберігали аж до часів Деметрія Фалерського. Час від часу вони прибирали старі дошки й балки і заміняли їх новими й міцними, так що судно стало для філософів постійним наочним прикладом при обговоренні проблеми розвитку: одні стверджували, що корабель залишився самим собою, інші навпаки, що це вже не той самий корабель¹⁶.

У сучасній аналітичній філософії пропонуються різні шляхи подолання зазначених парадоксів. Наприклад, Девід Льюїс виокремлює дві основні форми існування предметів, які, на його думку, дозволяють пояснити, яким чином предмет може з плином часу залишатися собою. Ідея Льюїса полягає в тому, що речі можуть мати не тільки просторові, а й *часові частини*, завдяки яким вони можуть зберігати власну ідентичність попри наявні зміни. А саме, предмет може або тривати, зберігатись (*perdure*) у часі, або перебувати (*endure*) поза часом. Предмет *триває* або *зберігається*, якщо в різні моменти часу він має різні часові частини або стани, і при цьому будь-яку з таких частин він має в якийсь *один* момент часу. З іншого боку, предмет *перебуває*, якщо він повністю є в наявності (присутній в усій повноті своїх властивостей і частин, в тому числі, можливо, часових) протягом *більш ніж одного* моменту часу¹⁷. Згідно з цією концепцією, звичайні фізичні предмети, такі як люди, дерева і каміння, тривають у часі, а наприклад, абстрактні об'єкти, такі як числа, універсалії і Платонівські ідеї просто *перебувають*, незалежно від плину часу.

Едвард Лоу не погоджується з ідеєю Льюїса і відкидає ідею часових частин, оскільки вважає, що предмети можуть мати лише просторові частини. На його погляд, можливість збереження предметом своєї ідентичності в часі забезпечується збереженням цих його просторових складових частин, і ця можливість у кінцевому підсумку спирається на наявність деяких вихідних незмінних елементів, діахронна самототожність яких є первинною даністю, що не потребує жодних додатко-

¹⁶ *Плутарх*. Порівняльні життєписи. Тесеї.

¹⁷ Див.: Lewis D. On the Plurality of Worlds. — Oxford: Oxford University Press, 1986. — P. 202.

вих обґрунтувань. Цей підхід отримав назву концепції «субстанційних конституент»¹⁸, чим ще раз підкреслюється та важлива роль, яку в сучасній філософській онтології продовжує відігравати поняття субстанції. Ще Аристотель виокремив як дуже важливу характеристику субстанції її здатність зазнавати змін, при тому залишаючись собою: «Відмінна риса субстанції — це те, що, будучи тотожною і єдиною за числом, вона здатна приймати протилежності через власну зміну»¹⁹.

Як зазначає Лоу, будь-яка зміна в часі можлива лише за умови, що існує дещо, що залишається незмінним, тобто, дещо, що вже було тим, чим воно є до моменту зміни. І дійсно:

Припустимо, навпаки, що *нічого* з того, що існує в момент *зміни*, до цього не існувало: це, звісно означало би, що все, що існує в момент гіпотетичної зміни, почало існувати саме в цей момент. Проте сказати це хіба ж не означає сказати, що зазначений момент часу є початком універсуму, а отже і початком самого часу? [...] Але початок часу не може бути моментом зміни будь-чого, оскільки тоді ми не могли би вести мову про початок того, *чого раніше не було*²⁰.

Ці субстанційні конституенти, що зберігаються, забезпечують можливість того, що *один і той самий об'єкт* може «зазнавати змін від володіння однією внутрішньою властивістю до володіння іншою, несумісною з першою». А саме, тотожність об'єкта полягає у збереженні певних взаємовідношень між субстанційними конституентами або складовими частинами, якими цей об'єкт, *будучи певного роду субстанцією*, володіє в будь-який момент часу²¹.

3 Проблема субстанції

Загалом, поняття субстанції вживається в філософії в різних смислах, з яких можна виокремити два основних, позначивши їх, з певною мірою умовності, як «субстратний» та «індивідний». В першому смислі субстанція тлумачиться як деякий субстрат, що лежить в основі речей, явищ і процесів певного роду, із якого вони складаються, і який утворює їхню спільну природу, зберігаючись при будь-яких трансформаціях. Субстанціями в цьому смислі є вода Фалеса, атоми Демокрита,

¹⁸ Див.: Lowe E.J. The Possibility of Metaphysics. — Oxford: Calendon Press, 2001. — P. 118.

¹⁹ Аристотель. Категорії, 4b17.

²⁰ Lowe E.J. The Possibility of Metaphysics. — Oxford: Calendon Press, 2001. — P. 122.

²¹ Див.: Там само. — P. 133.

Бог Спінози, матерія Гольбаха або абсолютна ідея Гегеля. Це типово спекулятивне розуміння субстанції, яке не лише має виразний натур-філософський присмак, але й залишає відкритим питання про саме існування того, до чого воно могло б відноситись.

У сучасній аналітичній філософії переважає інший підхід до розуміння субстанції, а саме, як категорії, що представляє певного роду базові сутності, фундаментальні «одиниці буття», які є носіями різноманітних характеристик і у такий спосіб забезпечують саму можливість їх існування. Як такого роду сутності зазвичай розглядаються окремі індивіди, конкретні речі, одиничні предмети, що володіють певними властивостями (якостями) і знаходяться між собою в певних відношеннях. Таке розуміння сягає ще Аристотеля, який визначив субстанцію («першу сутність») «в самому основному, первинному і безумовному смислі» як те, що «не мовиться про жодний підмет і не знаходиться в жодному підметі, наприклад, певна людина або окремий кінь»²². По суті, Аристотель формулює тут центральну характеристичну ознаку субстанції — її здатність до окремого і *незалежного* існування: «Децо може існувати окремо, а інше ні, перші — це субстанції. А тому вони є причинами всього, оскільки без субстанції не буває дії і руху»²³. Лоу експлікує це аристотелеве визначення субстанції²⁴ через спеціальне відношення *онтологічної залежності*, яке виражає ту онтологічно важливу обставину, що існування деяких сутностей може *залежати* від існування інших сутностей. Таким чином, приходимо до поняття *екзистенційної залежності*, яке можна визначити у такий спосіб:

X залежить у своєму існуванні від $Y =_{df}$ необхідно, що X існує, тільки якщо Y існує.

За цим означенням, існування властивостей і відношень залежить від існування предметів, з якими вони пов'язані, але не навпаки. Так, дерев'яна лавка у дворі продовжить існувати, навіть якщо її перефарбувати в інший колір, але цей конкретний відтінок кольору не міг би існувати, якби не було самої цієї лавки. Так само, Абеляр і Елоїза існували б, навіть якби ніколи не зустрілися і між ними не виникло почуття кохання, проте це кохання ніколи не могло б відбутись, якби самі вони не з'явилися на світ. Такого роду приклади наочно демон-

²² Аристотель. Категорії, 2a11.

²³ Аристотель. Метафізика, XII 5, 1071a.

²⁴ Див.: Lowe E.J. The Possibility of Metaphysics. — Oxford: Calendon Press, 2001. — P. 136-153.

струють принципову різницю між категорією субстанції і категоріями властивості та відношення.

Також важливо зауважити, що за цим означенням будь-який об'єкт, що існує екзистенційно, залежить від самого себе. З урахуванням цього, Лоу формулює таке означення поняття субстанції:

X є субстанцією $=_{df}$ не існує Y такого, що Y є відмінним від X , і X у своєму існуванні залежить від Y .

Це означення цілком відповідає класичному розумінню субстанції як чогось «первинного в усіх смислах — і за означенням, і за пізнанням, і за часом. Адже з усіх категорій жодна, крім субстанції, не може існувати незалежно»²⁵. У зв'язку з цим актуалізується питання про субстанційний характер *універсалій* та їх місце в загальній системі онтологічних категорій, оскільки, як зауважує Лоу, визначення субстанції через відношення екзистенційної незалежності застосовне і для уточнення онтологічного статусу загальних понять та інших універсалій.

4 Проблема універсалій

Характеристичною особливістю *універсалій*, у їх протиставленні окремим індивідам («партикуляріям»), є те, що одна й та сама універсалія може одночасно «застосовуватись» («прикладатись») одразу до кількох предметів, або «бути притаманною» одразу декільком предметам. Типовими сутностями такого роду є властивості і відношення: коли ми бачимо перед собою білий аркуш паперу і шматок білої крейди, то ми кажемо, що *обидва* ці предмети — як аркуш паперу, так і шматок крейди — є білими, тобто, володіють *білістю*. Інакше кажучи, можна стверджувати, що у цих двох різних предметів є дещо спільне, а саме — властивість «бути білим». Аналогічно, два міста — Львів і Ужгород знаходяться в *одному і тому самому* географічному відношенні до Києва («бути на захід»), оскільки *обидва* вони розташовані на захід від останнього.

Славнозвісна *проблема універсалій* виникає разом з питанням щодо онтологічного статусу загальних властивостей і відношень — чи існують вони взагалі, і якщо так, то що вони собою являють за своєю природою?²⁶ Чи належить їх загальний характер (універсальність) самим

²⁵ *Аристотель*. Метафізика, VII 1, 1028a34.

²⁶ *Moreland J.P.* Universals. — Chesham: Acumen Publishing Limited, 2001. — P. 1.

цим властивостям і відношенням як вони є в *реальності*, або ж зазначена загальність має суто мовну природу і виражає просто особливий характер співвідношення між суб'єктом та предикатом у судженнях? Якщо останнє, то як це узгоджується з уявленням, що істинність або хибність тверджень про наявність у різних предметів певної властивості має обумовлюватись реальним станом справ у дійсності, а не бути лише результатом простої домовленості (конвенції)²⁷?

З історії філософії добре відомі три основних підходи до розв'язання проблеми універсалій: *реалізм*, *концептуалізм* і *номіналізм*. Перший з цих підходів поділяється на платонізм (радикальний реалізм) і поміркований реалізм аристотелевого типу. Платонізм витлумачує властивості і відношення як певного роду *абстрактні об'єкти* (такі як справедливість, доброта, мужність, білість та інші подібні до них), які характеризуються відсутністю просторово-часової локалізації, є вічними, незмінними, каузально інертними та існують незалежно від фізичних речей. Головний аргумент на користь абстрактних об'єктів отримав назву «єдине в багатьох» (або «єдине над багатьма»), і вперше був викладений ще в коментарі Олександра Афродисійського до «Метафізики» Аристотеля²⁸. Згідно з цим аргументом, той факт, що дещо єдине може стверджуватись про багато окремих речей і водночас відрізнятись від кожної з них, свідчить про те, що існує дещо спільне для всіх цих окремих речей, яке саме не є окремою річчю. Цим «дещо» і є універсалії, які існують *поза* окремими речами, і якими є властивості, відношення та інші абстрактні об'єкти²⁹. На відміну від цього, реалізм аристотелевого типу, що його іноді називають «іманентний реалізм»³⁰, розміщує універсалії в самому фізичному світі, як такі, що існують у нерозривному зв'язку з окремими предметами. Зокрема, згідно з поміркованим реалізмом, загальні властивості речей втілюються безпосередньо в тих речах, які володіють цими властивостями.

Концептуалізм займає проміжну позицію між реалізмом і номіналізмом. Як і реалісти, представники цього підходу визнають існування універсалій, проте витлумачують їх як особливого роду ідеальні

²⁷ Пор.: MacLeod M.C., Rubenstein E.M. Universals // Internet Encyclopedia of Philosophy. — URL = <<http://www.iep.utm.edu/universa/#SH1c>>.

²⁸ Див.: *Commentaria* in Aristotelem Graeca. — V. 1. — Berolini: Typis et impensis Georgii Reimeri, 1891.

²⁹ Див., напр.: *Fine G. The one over many* // The Philosophical Review. — 1980. — № 89. — P. 199.

³⁰ Див.: *Balaguer M. Platonism in Metaphysics* // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2016 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). — URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/platonism/>>.

об'єкти — стани свідомості, ментальні конструкції або мислені побудови. В залежності від того чи іншого розуміння зазначених ідеальних об'єктів, концептуалізм може набувати певного психологістського забарвлення, наближаючись, таким чином, до номіналізму, або ж доходити до постулювання особливої області абстрактних ідеальних об'єктів, які виникають завдяки активності людської свідомості («третій світ» Карла Поппера), переходячи у свого роду платонізм.

Щодо номіналізму, то його прибічники відкидають існування абстрактних об'єктів і взагалі універсалій будь-якого гатунку.

Можна зазначити, що в аналітичній філософії класична проблема універсалій отримала свого роду друге дихання — не лише сама ця проблема активно обговорюється з використанням сучасного логічного апарату, але практично всі можливі підходи до розв'язання цієї проблеми знаходять свою реалізацію та подальший розвиток в роботах представників цього напрямку сучасної філософської думки.

Серед яскравих представників платонізму в філософії ХХ сторіччя в першу чергу слід згадати Фреге, який послідовно витлумачував властивості як *поняття*, що являють собою особливого роду логічні *функції*, значеннями яких є спеціальні логічні об'єкти (істиннісні значення) — «істина» і «хиба». Кожне поняття може бути ототожнено з його обсягом — множиною предметів, що підпадають під це поняття і окреслюють також область визначення відповідної функції. Таким чином, властивість «бути білим» виражає *поняття білості*, обсягом якого є множина всіх білих предметів, тобто, тих предметів, для яких функція «бути білим» приймає значення «істина». В онтологічному плані суттєво те, що обсяги понять і істиннісні значення являють собою абстрактні об'єкти, що існують *об'єктивно*, тобто абсолютно незалежно від суб'єкта, що пізнає. За своєю природою вони належать до тієї реальності, яку Платон позначив як «світ ідей».

Рассел висунув цікавий аргумент на користь універсалій, який обґрунтовує неможливість їхньої повної елімінації, оскільки при спробі усунути з дискурсу універсалії типу «білий» або «трикутний» завжди залишається принаймні одне відношення, спільне багатьом речам, а саме — відношення схожості між окремими предметами. Якщо ж ми визнаємо наявність схожості між білим лебедем і білим шматком крейди, або між трикутним капелюхом і трикутним столом, як чогось *спільного* для них обох, тобто як *справжньої універсалії*, то «немає сенсу вигадувати складні і неправдоподібні теорії, аби уникнути визнання

таких універсалий як білість і трикутність»³¹. Подібно до Платона, Рассел постулює особливий «світ універсалий», які не мають, на відміну від матеріальних і ментальних речей, актів і процесів, просторово-часового існування, а за висловом Рассела, просто «маються» або «мають буття», де «буття», на відміну від «існування», характеризується позачасовістю, тобто, вічністю :

Отже, світ універсалий можна також описати як світ буття. Світ буття є незмінним, непорушним, точним, привабливим для математиків, логіків, творців метафізичних систем і всіх, хто любить досконалість більше за життя. Світ існування є минулим, невизначеним, без виразних меж, без будь-якого чіткого плану або впорядкування, але він містить всі думки й почуття, всі чуттєві дані й всі фізичні об'єкти, все, що може йти на користь або шкодити, все, що має якесь значення для цінності життя і світу. Відповідно до наших уподобань, ми надаємо перевагу спогляданню одного з цих світів. Той зі світів, який ми не обираємо, можливо здається нам лише тінню світу, якому ми надаємо перевагу, навряд чи вартою того, аби вважати її у будь-якому сенсі реальною. Проте істиною є те, що обидва ці світи однаково вимагають нашої неупередженої уваги, обидва є реальними і обидва є важливими для метафізика³².

На противагу такого роду платоністській позиції, Девід Армстронг обстоює реалізм аристотелевого типу, відкидаючи існування універсалий поза їхніх носіїв і приймаючи так званий «принцип реалізації», згідно з яким будь-які властивості або відношення, що реально існують, мають бути обов'язково якимось чином *реалізовані* в предметах, що є їхніми носіями³³. Механізм цієї реалізації забезпечують *стани справ* або *факти*, як фундаментальні структури світу, в рамках яких тільки й можливе реальне існування як окремих речей, так і їх властивостей і відношень.

В аналітико-філософських концепціях також широко представлені й різноманітні версії номіналізму, серед яких можна згадати теорію тропів, номіналізм класів, мереологічний номіналізм та теорію схожості³⁴. Згідно *теорії тропів*, властивості і відношення можуть існувати лише у вигляді окремих (конкретних) втілень, які називаються «тро-

³¹ Russell B. The Problems of Philosophy. — New York, Oxford: Oxford University Press, 1997. — P. 96-97.

³² Там само. — P. 100.

³³ Див.: Armstrong D.M. Universals. An Opinionated Introduction. — Boulder: Westview Press, 1989. — P. 75-82.

³⁴ Поп.: Armstrong D.M. Universals and Scientific Realism. — Cambridge: Cambridge University Press, 1978. — Vol. I. — P. 12-16.

пами»³⁵. Кожен троп являє собою індивідуальну властивість, притаманну конкретному предмету, або індивідуальне відношення між конкретними предметами. Інакше кажучи, не існує ніякої спільної для різних предметів властивості «бути білим», а кожен білий предмет має власний, притаманний тільки йому, «тут і тепер», троп білого кольору. *Номіналізм класів*³⁶ отожднює властивості з множинами (класами) предметів, водночас класи потрактовуються як окремі (можливо, абстрактні) об'єкти. Властивість «бути білим» виявляється, таким чином, не чим іншим, як класом всіх білих предметів. *Мереологічний номіналізм* намагається пояснити природу властивостей, розглядаючи сукупності речей, що володіють певними властивостями, як своєрідні агрегати. Властивість «бути білим» визначається в такому разі як агрегат (або «сплав») всіх білих речей. Цим відношення між речами і властивостями інтерпретується не через відношення приналежності предмета класу, а як відношення між частиною і цілим. На відміну від цього, *теорія схожості* витлумачує властивості предметів через відношення схожості між ними. Виявлення такого відношення можливе або шляхом порівняння предметів з певним парадигмальним (еталонним) зразком, або ж через формулювання потрібних умов, які встановлюють міру схожості предметів між собою.

Оригінальна версія номіналізму була розроблена Енн Вітл на основі диспозиційної теорії властивостей, яка отожднює властивості з «каузальним потенціалом» їх носіїв³⁷. Згідно з такого роду «каузальним номіналізмом» властивості предметів можуть бути зведені до їхньої функціональної або *каузальної ролі*. Інакше кажучи, той факт, що предмет має деяку властивість, означає просто, що за певних умов цей предмет робить деякі дії, що здатні призвести до певних наслідків. В цій концепції онтологічна природа властивостей і відношень предметів виявляється похідною від того місця, яке ці предмети обіймають у ланцюжках причинно-наслідкових зв'язків, і тієї ролі, яку вони в них виконують, а отже, в кінцевому рахунку, від природи каузальних зв'язків як таких.

³⁵ Див., напр.: *Daly C. Tropes / Mellor D. and A. Oliver (eds.), Properties.* — Oxford University Press, 1997. — P. 140-159.

³⁶ Див., напр.: *Lewis D. New Work for a Theory of Universals // Australasian Journal of Philosophy.* — 1983. — № 61. — P. 343-77.

³⁷ Див.: *Whittle A. Causal nominalism // T. Handfield (ed.), Dispositions and Causes,* — Oxford: Oxford University Press, 2009. — P. 242-285.

5 Проблема причинності

В новітній філософії аналіз проблеми причинності пов'язаний, насамперед, з іменем Девіда Юма, який поставив під сумнів саме об'єктивне існування особливих причинно-наслідкових відношень. Підхід Юма до цієї проблеми має редукціоністський характер, оскільки він зводить причинний зв'язок між сполученими подіями до їх простої спільної повторюваності, причому подія, яку називають причиною, завжди трапляється до події, яка позначається як наслідок³⁸. Отже, причинний зв'язок зводиться до інваріантної послідовності (регулярності) подій, при цьому, як стверджує Юм, причину в ній можна визначити як «об'єкт, за яким слідує інший об'єкт, причому всі об'єкти, схожі на перший, супроводжуються об'єктами, схожими на другий»³⁹. Аналогічне ставлення до поняття причинності, як до такого, що підлягає елімінації через витлумачення його як стійкої повторюваності станів замкнених фізичних систем, знаходимо й у Рассела, який називає закон каузальності «реліктом часів, що давно пройшли, який вижив, подібно до монархії, лише тому, що його помилково вважають нешкідливим»⁴⁰.

Льюїс описує зазначену «регулятивну редукцію» у такий спосіб⁴¹. Нехай є дві події — c та e , і нехай C — висловлювання про те, що відбулась подія c , а E — висловлювання про те, що відбулась подія e . Подію c можна назвати причиною події e , якщо і тільки якщо виконуються такі дві умови: (1) C і E є істинними; (2) маємо непорожню множину L істинних регулярностей (висловлювань про стійку повторюваність подій типу c і e) і множину істинних висловлювань фактичного характеру F , таких що L і F , разом з C тягнуть за собою E , хоча L і F спільно (але без C) не тягнуть за собою E , і саме по собі F (навіть разом з C) також не тягне за собою E .

За зауваженням Льюїса, цей аналіз стикається з деякими труднощами, оскільки він не може пояснити ту ситуацію, коли c , вочевидь не будучи дійсною причиною для e , цілком може підпадати під наведене означення. Наприклад, c може виявитись простою супутньою подією (епіфеноменом) в каузальному ланцюгу, що приводить до e , — деяким

³⁸ Див.: *Hume D. An Abstract of A Treatise of Human Nature* / L.A. Selby-Bigge & P.H. Nidditch (eds). — Oxford: Clarendon Press, 1978. — P. 649-650.

³⁹ *Hume D. An Enquiry Concerning Human Understanding*, Section VII, 1748.

⁴⁰ *Russell B. On the Notion of Cause* // *Mysticism and Logic*. — London: Allen & Unwin, 1959. — P. 1980.

⁴¹ Див.: *Lewis D. Causation* // *Journal of Philosophy*. — 1973. — 70. — P. 556.

побічним наслідком іншої події, яка реально викликає *e*. Або ж *c* може бути випередженою *потенційною* причиною для *e* — подією, яка могла б викликати *e*, якщо б остання вже не була викликана якоюсь іншою подією. Ці (і багато інших) випадки свідчать про те, що пояснення причинності через стійку повторюваність подій потребує суттєвого доопрацювання.

Льюїс пропонує переглянути традиційний «актуалістський» підхід до каузального зв'язку і розвиває те, що він називає *контрфактичним аналізом* причинності. При цьому він відштовхується від ще одного зауваження Юма, за яким наслідок не міг би відбутися, якби не існувала відповідна причина⁴². Це зауваження є типовим контрфактичним умовним висловлюванням, в якому антецедент (що виражає причину) виступає необхідною контрфактичною умовою для консеквенту (що виражає наслідок). Льюїс уводить поняття *контрфактичної залежності* між причиною і наслідком, використовуючи як інструмент філософського аналізу розроблену Саулом Кріпке *семантику можливих світів*⁴³, яку спеціально пристосовує до формулювання істинності контрфактичних умовних висловлювань.

Ця семантика суттєвим чином спирається на категорію можливого світу, введenu до філософського обігу ще Лейбніцем, який наголошував, що наш світ (той світ, в якому ми існуємо, і який є актуально реалізованим) являє собою лише одну з незчисленних можливостей, інакше кажучи, актуальний світ — це лише один з нескінченної множини можливих світів, які *могли б* існувати.

Ідея Льюїса полягає у тому, що можливі світи можна порівнювати між собою щодо їхньої схожості, і у такий спосіб впорядковувати їх, залежно від наближеності до актуального (нашого) світу — чим більше деякий можливий світ є схожим на наш, тим «ближче» він до нього розташований порівняно з іншими можливим світами. Контрфактичне умовне висловлювання типу «Якби було *A*, то було б *B*» є істинним у нашому світі, якщо кожен можливий світ, в якому істинно як *A*, так і *B*, виявляється більш близьким до нашого світу, ніж будь-який можливий світ, в якому *A* є істинним, а *B* хибним.

Тепер маємо можливість визначити поняття каузальної (або причинної) залежності. При цьому, пам'ятаючи зауваження Юма, важливо врахувати й контрфактичну (гіпотетичну) ситуацію відсутності причини, про яку йдеться. А саме, подія *e* *каузально залежить* від

⁴² Див.: *Hume D. An Enquiry Concerning Human Understanding, Section VII, 1748.*

⁴³ Див.: *Kripke S. A completeness theorem in modal logic // Journal of Symbolic Logic. — 1959. — № 24. — P. 1-14.*

події c , якщо такі два контрфактичних умовних висловлювання є істинними в нашому світі: (1) «Якби трапилось c , то трапилося б і e »; (2) «Якби c не трапилось, то й e не трапилося б». Зрозуміло, що будь-які дві актуальні події, між якими має місце каузальна залежність, знаходяться між собою у причинно-наслідковому відношенні. Такі події можуть формувати каузальні ланцюги, в тому сенсі, що послідовність подій $\langle c, e_1, e_2, \dots \rangle$ утворює каузальний ланцюг, якщо e_1 каузально залежить від c , e_2 каузально залежить від e_1 , і т.д. Зрештою, отримуємо таке означення причини: «Одна подія є причиною іншої події, якщо і тільки якщо існує каузальний ланцюг, який веде від першої події до іншої»⁴⁴.

Здійснений Льюїсом аналіз поняття причинності являє собою яскравий приклад філософсько-аналітичного підходу до розгляду онтологічних проблем, з його точним формулюванням проблеми по суті та інтенсивним використанням засобів сучасної логічної техніки для її розв'язання. Загалом, слід зазначити, що проблема причинності доволі активно обговорюється в сучасній філософсько-аналітичній літературі, охоплюючи питання категоріального статусу носіїв причинного відношення, їх кількості, логічного статусу самого цього відношення, його спрямованості і багато інших⁴⁵.

6 Прикінцеві зауваги

Філософська онтологія є засадничим розділом філософії, який великою мірою визначає самий її предмет. Тому не дивно, що роботи мислителів, які стояли біля витоків аналітичної філософії, містять й суттєву онтологічну складову. Так, Готлоб Фреге в своїй можливо найбільш філософській книзі «Засади арифметики» (1884) зосереджується на проблемі *природи* математичних (арифметичних) істин та *сутності* математичних об'єктів (натуральних чисел). Зокрема його цікавить, мають числа суб'єктивну чи об'єктивну природу, і якщо вірне останнє, то виражають вони властивості предметів або ж самі є особливого роду предметами⁴⁶. «Логіко-філософський трактат» (1921) Людвіга Вітгенштейна починається твердженням, яке виражає

⁴⁴ Lewis D. Causation // Journal of Philosophy. — 1973. — № 70. — P. 563.

⁴⁵ Див., напр.: Schaffer J. The Metaphysics of Causation // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). — URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/causation-metaphysics/>>.

⁴⁶ Див.: Frege G. Die Grundlagen der Arithmetik. — Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1988. — S. 39, 44, 66.

певний погляд на загальну *світобудову*: «Світ є все, що має місце». Джордж Мур у програмній статті «Захист здорового глузду» (1925) обговорює проблему реальності матеріальних предметів і просторово-часових відношень, а також досліджує різного роду взаємовідношення між «фізичними фактами» й «ментальними фактами». Отже, засновники аналітичної філософії з самого початку приділяли належну увагу традиційній онтологічній проблематиці, прагнучи виробити нові підходи до розгляду класичних проблем філософської онтології і відшукати нові шляхи їх можливого розв'язання. Деякі з таких шляхів були коротко окреслені в цій статті.

References

- [1] *Aristotel.* Druha analityka.
- [2] *Aristotel.* Katehorii.
- [3] *Aristotel.* Metafizyka.
- [4] *Vithenshtein L.* Lohiko-filosofskyi traktat.
- [5] *Kant I.* Krytyka chystoho rozumu. — Kyiv: Yunivers, 2000.
- [6] *Plutarkh.* Porivnialni zhyttiepysy. Tesei.
- [7] *A Companion to Metaphysics.* Second Edition / Ed. by Jaegwon Kim, Ernest Sosa, and Gary S. Rosenkrantz. — Blackwell Publishing, 2009.
- [8] *Armstrong D.M.* Universals. An Opinionated Introduction. — Boulder: Westview Press, 1989.
- [9] *Armstrong D.M.* Universals and Scientific Realism. — Cambridge: Cambridge University Press, 1978. — Vol. I.
- [10] *Balaguer M.* Platonism in Metaphysics // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/platonism/>>.
- [11] *Commentaria in Aristotelem Graeca.* — Berolini: Typis et impensis Georgii Reimeri, 1891. — V. 1.
- [12] *Daly C.* Tropes // Mellor D. and A. Oliver (eds.), Properties. — Oxford University Press, 1997.

- [13] *Fine G.* The one over many // The Philosophical Review. — 1980. — № 89.
- [14] *Frege G.* Die Grundlagen der Arithmetik. — Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1988.
- [15] *Frege G.* Über Sinn und Bedeutung // Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, N.F. — 1892. — Bd. 100/1.
- [16] *Geach P.* Logic Matters. — Oxford: Basil Blackwell. — 1972.
- [17] *Hegel G.W.F.* Wissenschaft der Logik. Band 1: Die objektive Logik. — Jazzybee Verlag, 2016.
- [18] *Hume D.* An Abstract of A Treatise of Human Nature, L.A. Selby-Bigge & P.H. Nidditch (eds). — Oxford: Clarendon Press, 1978.
- [19] *Hume D.* An Enquiry Concerning Human Understanding, Section VII, 1748.
- [20] *Kripke S.* A completeness theorem in modal logic // Journal of Symbolic Logic. — 1959. — № 24.
- [21] *Lewis D.* Causation // Journal of Philosophy. — 1973. — № 70.
- [22] *Lewis D.* New Work for a Theory of Universals // Australasian Journal of Philosophy. — 1983. — № 61.
- [23] *Lewis D.* On the Plurality of Worlds. — Oxford: Oxford University Press, 1986.
- [24] *Lowe E.J.* The Possibility of Metaphysics. — Oxford: Calendon Press, 2001.
- [25] *MacLeod M.C., Rubenstein E.M.* Universals // Internet Encyclopedia of Philosophy, URL = <<http://www.iep.utm.edu/universa/#SH1c>>.
- [26] *Meinong A.* Über Gegenstandstheorie. Selbstdarstellung. — Hamburg: F. Meiner, 1988.
- [27] *Moreland J.P.* Universals. — Chesham: Acumen Publishing Limited, 2001.
- [28] *Noonan H., Curtis B.* Identity // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2014 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). — URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/identity/>>.

- [29] *Russell B.* Introduction // Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus.
- [30] *Russell B.* On Denoting // Mind, New Series. 1905. — Vol. 14, No. 56.
- [31] *Russell B.* On the Notion of Cause // Mysticism and Logic. — London : Allen & Unwin, 1959.
- [32] *Russell B.* The Problems of Philosophy. — New York, Oxford : Oxford University Press, 1997.
- [33] *Schaffer J.* The Metaphysics of Causation // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/causation-metaphysics/>>.
- [34] *Whittle A.* Causal nominalism // T. Handfield (ed.), Dispositions and Causes. — Oxford : Oxford University Press, 2009.
- [35] *Williams C.J.F.* What is Identity? — Oxford : Calendon Press, 1989.

Надійшла до редакції 24 липня 2018 р.

The problems of philosophical ontology from an analytic perspective

Abstract. This is a review paper devoted to the specific features of an examination in analytic philosophy of some classical ontological problems. In particular, the problems of being, identity, substance, universals, and causality are under consideration. It is stressed that analytic philosophy not only precisifies and clarifies the formulations and the very statement of the problems, but proposes also a new view of these and other issues and some new solutions for them. In the focus of attention there are certain conceptions developed by Gottlob Frege, Bertrand Russell, David Lewis, Edward Lowe and some others. Analytic philosophy is characterized by its commitment to the clarity and preciseness of the problem setting and the notions defined, as well as by an extensive use of the heuristic methodology of the language analysis and the possibilities of the modern logic.

Keywords: analytic ontology, metaphysics, the problem of being, the problem of identity, the problem of substance, the problem of universals, the problem of causality.

Шрамко Ярослав Владиславович

Кафедра філософії

Криворізький державний педагогічний університет

просп. Гагаріна, 54

м. Кривий Ріг

50086

Shramko Yaroslav

Department of Philosophy

Kryvyi Rih State Pedagogical University

Gagarina ave., 54

Kryvyi Rih

50086

<https://orcid.org/0000-0003-4843-0328>

shramko@rocketmail.com

[10.31812/apd.v0i19.2059](https://doi.org/10.31812/apd.v0i19.2059)